

ANKARA MİLLÎ KÜTÜPHANEDE BULUNAN 78 NUMARALI CÖNK ÜZERİNE

Mehmed Ali YILDIZ*
Ayşegül BALDAN**

Özet

Cönkler; özellikle halk şairlerinin şiirleri olmak üzere çeşitli kültürel bilgilerin yazıldığı deri kaplı ve uzunlamasına açılan defterlerdir. Sözle gelen kültür ve geleneğin kısmen de olsa yazıya geçirilmesinde çok büyük önem arz eden cönkler, önemli birer başvuru kaynağıdır. Ankara Millî Kütüphanede bulunan 78 numaralı cönkün müstensihisi Yusuf Efendi olup istinsah yeri Boğazlıyan'dır. Bu cönkte türküler, mâniler, ilahiler, koşmalar, muammalar, ağıtlar gibi halk edebiyatına ait pek çok ürün bulunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Cönk, Halk Edebiyatı, Şair.

78 NUMBER CONK IN THE ANKARA NATIONAL LIBRARY ABOUT

Abstract

Conks especially the people of poets, including poems written in a variety of cultural information are leather-covered notebook and opened longitudinally. Convention of the culture and traditions passed partly in writing Conk of very great importance, is an important source of reference. Conk number 78 in the National Library in Ankara Yusuf Efendi although the copyist is copied Boğazlıyan place. In this conk songs, mania, hymns, running the mysteries, laments running, as there are many products of folk literature.

Keywords: Conk, Folk Literature, Poet.

CÖNKLER

Başta halk şairlerinin şiirleri olmak üzere çeşitli folklorik bilgilerin kaydedildiği ve uzunlamasına açılan, sırtı dar, ensiz, deri kaplı deftere cönk denilir. Benzerliğinden ve şeklinden dolayı bu defterlere sığırdili yahut danadili de denilmiştir. Bunların sağdan sola, soldan sağa, bugünkü eserlerde olduğu gibi tertip edilenlere de “mecmua” adı verilir (Elçin 1997: 11). Bazı kayıtlarda cönk yerine beyaz-ı büzürg ifadesi kullanılmıştır. Aydınlar da bu defterlere sefine-kâri demişlerdir (Kaya 2007: 1).

Cönklerin boyutları değişik ölçü ve ebatlardadır. 5x10, 15x23 cm boyutlarında olanlar, sayfa sayısı ise otuz ile üç yüz arasında değişenler bulunmaktadır (Dokuz 2006: 4).

* Arş. Gör. | Res. Assist.
Gümüşhane Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Gümüşhane-Türkiye
Gümüşhane University, Faculty of Letters, Department of Turkish Language & Literature, Gümüşhane-Turkey
mehmedaliyildiz@gmail.com

** YL Öğrencisi | Ma Candidate
Celal Bayar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Manisa-Türkiye
Celal Bayar University, Institute of Social Sciences, Manisa-Turkey
baldanaysegul@gmail.com

Cönkler, âşık edebiyatının ve önceki devirlerin sözlü folklor ürünlerinin yazıya dönüşmüş örneklerini içine aldıkları için en değerli başvuru kaynaklarıdır. Daha ziyade şiirleri ihtiva etmekle beraber, tamamının böyle olduğu söylenemez. İçinde bazı dinî bilgilerin, hutbe ve vaaz notları gibi mensur metinlerin bulunduğu cönkler de yok değildir (Kaya 2007: 1).

Cönklerde, halk şiirinin dışında divan şairlerinin şiirleri, ilaç tarifleri, gelecek ve nazarla ilgili bilgiler, bilmece ve çözümleri, yemek tarifleri, kişilerin doğum ölüm tarihleri, alacak verecek hesapları, halk hikâyeleri, Karagöz metinleri, rüya tabirleri, hutbeler, mevzeler, dualar ve salavatlar; seyirname, fal, büyü, tılsım ve muskalar, ay tutulması, büyük yangınlar ve sel felaketleri; mektuplar, tarihî olayları açıklayan kayıt ve tarihler, tekerlemeler görülür. Bu bakımdan cönkler, içinde her türlü mal bulunan gemilere benzetilmiştir (Kaya 2007: 2).

Şiirler, yazarın kişinin bilgi eksikliğinden, unutkanlığından yahut özel tavrından dolayı kimi zaman ölçsüz olabilmektedir. Şiirlerin çoğunun sonunda temmet yazılıdır. Başlarına da çoğu zaman türkü, ilahi, koşma, şarkı, gazel gibi şiirin türünü belirten başlık yazılır. Ancak bilgisizlikten kaynaklanan yanlış isimlendirmeler de görülür (Kaya 2007: 2).

Cönkler hem baştan hem de sondan yazıldıklarından çoğunlukla baş ve sonları belli değildir. Yine büyük bir kısmının kapakları kopmuş, muhtelif yaprakları da kaybolmuştur. Cönkler çoğunlukla düzenleyenleri belli olmayan eserlerdir. Bazen bir bazen de birden fazla şahsın elinden çıkmıştır. Bazı cönklerde sahibine ait notlar hatta mühürlere rastlansa bile çoğunlukla yazanı belli değildir (Dokuz 2006: 4).

Cönklerdeki yazı ise çoğunlukla nesih kırmacı ve nadiren bozuk bir talik veya rikadır. Hemen hemen bütün cönkler okunması güç kötü bir yazıyla yazılmışlardır. Cönklerin imlası yazarların tahsil seviyeleri ile orantılıdır. Çoğunlukla imla bozuktur (Dokuz 2006: 4).

Elimizdeki cönk, Ankara Millî Kütüphane yazmalar koleksiyonunda 06 Mil. Yaz. Cönk 78 arşiv numarasıyla kayıtlıdır. Cönk 72 varaktan oluşmaktadır. Cönkün müstensihî Yusuf Efendi olup istinsah yeri Boğazlıyan'dır.

Cönk klasik cönk şeklinde olup soğuk baskılı, siyah meşin bir cilt içerisinde ve 210×100 mm boyutlarındadır. Cönkte yazı türü olarak rika kullanılmıştır. Cönkteki farklı yazı stillerinden yola çıkarak cönkün birden fazla kişi tarafından ele alındığı söylenebilir. Cönkün Ali Koçak ESEN'den satın alındığı bilinmektedir.

Cönkteki sayfalar incelendiğinde yıpranmalardan dolayı bazı sayfalardaki yazıların silindiği, bazı sayfalarda yırtıkların olduğu ve bazı sayfaların ise kayıp olduğu tespit edilmiştir. Cönkün birden fazla kişi tarafından el değiştirmesinden dolayı bazı sayfalarının boş bırakıldığı söylenebilir.

Cönklerdeki şiirleri yazan kişilerin bilgi eksikliklerinden dolayı cönklerde bazı hatalarla karşılaşmaktadır. Bu hatalardan biri cönkte yer alan şiirlerin türünün yanlış ifade edilmesidir.

Elimizdeki cönkte de, kalenderî türüne ait olduğu halde şiirleri yazan kişiler tarafından türkü başlığı altında ele alınan 3a, 4a, 5a, 8b, 23b, 24b, 28b, 38a, 41b, 42, 44b, 45a, 46b, 48a, 49b, 50 ve 52b sayfalarında şiirler bulunmaktadır.

Cönkte yer alan şiirlerin türleri ve şairleri ile ilgili tablo aşağıda verilmiştir:

1a	Şarkı	Mahlas yok.
1b	Şarkı	Mahlas yok.
2a	Koşma	Âşık Garib
2b	Koşma	Âşık Kerem
3a	Kalenderî	Âşık Ömer
3b	Sayfa boş	
4a	Kalenderî	Âşık Ömer
4b	Sayfa boş	
5a	Kalenderî, Beyit	Âşık Ömer
5b	Koşma	Gevherî
6a	Semai	Ulvî
7b	Mâni	Açıklama yazısı
8a	Türkü, İlahi	Mahlas yok.
8b	Kalenderî	Âşık Ömer
9a	Şarkı	Âhî
9b	Şarkı	Mahlas yok.
10a	Destan	Âşık Ömer, Sultan Mahmud'a
10b	Destan	Âşık Osman
11a	Destan devam, Mâni	
11b	İlahi	Yunus

12a	Ağıt	Âşık Ali
12b	Beyit	
13a	Türkü, Muamma	Âşık Ali
13b	Muamma, Naat	Âşık Osman, Şemsî
14a	İlahi, Beyit	Mahlas yok.
14b	Koşma	Gevherî
15a	İlahi, Beyit	Mahlas yok.
15b	Sayfa boş	
16a	Türkü, Türkü	Âşık Ali, Âşık Ömer
16b	Türkü, Muamma	Âşık Ömer
17a	Türkü	Âşık Ömer
17b	Mâni, Mâni, Türkü	Âşık Ömer
18a	Türkü	Âşık Ömer
18b	İlahi	Mahlas yok.
19a	Türkü, Beyit	Âşık Ömer
20b	Koşma, Mâni	Gevherî
20b	Koşma	Ganî
21a	Türkü, Mâni	Âşık Ömer
21b	Koşma	Âşık Hasan
22a	Koşma, Mâni	Gevherî
22b	Koşma	Âşık Hasan
23a	Koşma, Mâni	Kul Yazıcı
23b	Kalenderî, Beyit	Âşık Ömer
24a	Semai, Mâni	Tanburî
24b	Kalenderî, Beyit	Âşık Ömer
25a	Türkü, Mâni	Mahlas yok.
25b	Koşma	İrfanî
26a	Koşma	Kul Âşık
26b	Koşma, Mâni	Kul Âşık
27a	Koşma, Mâni	Karacaoğlan
27b	Koşma	Âşık Ömer
28a	Mâni, Beyit	
28b	Kalenderî	Âşık Ömer
29b	Koşma	Âşık Osman

30a	Beyit	
30b	Koşma	Âşık Hüseyin
31a	Koşma, Beyit	Âşık Hüseyin
31b	Koşma	Âşık İbrahim
32a	Koşma	Âşık Kerem
32b	Koşma	Mecnunî
33a	Koşma, Mâni	Mecnunî
33b	Türkü	Mahlas yok.
34a	Koşma	Mecnunî
34b	Koşma	İrfanî
35a	Türkü	Mahlas yok.
35b	Koşma	Gevherî
36a	Beyit	
36b	Mâni	
37a	Türkü	Mahlas yok.
38b	Kalenderî	Âşık Ömer
38a	Gazel	Şemsî
39a	Destan	Âşık Osman
40a	Destan	Âşık Osman
40b	Beyit	
41b	Kalenderî	Naklî
42a	Kalenderî	Âşık Ömer
42b	Kalenderî, Mâni	Âşık Ömer
44a	Naat, Mâni	Sezayi
44b	Kalenderî	Âşık Ömer
45a	Kalenderî	Âşık Ömer
45b	Mâni	
46a	Türkü	Mahlas yok.
46b	Kalenderî	Âşık Ömer
47a	Koşma	Selbî
47b	İlahi, Gazel	Meftunî, Nesimî
48a	Kalenderî	Âşık Ömer
48b	Türkü	Mahlas yok.
49b	Kalenderî	Âşık Ömer

50a	Kalenderî	Âşık Ömer
50b	Kalenderî	Âşık Ömer
51b	İlahi	Yunus
52b	İlahi, Kalenderî	Nasuhî, Âşık Ömer
53a	Beyit	
53b	Koşma	Âşık Şemûde
55a	Koşma	Âşık Ülfeti
56b	İlahi	Şems-i Tebrizî
57b	İlahi, İlahi, İlahi	Niyazî, Şemsî, Yunus
58b	İlahi	Nesimî
59a	İlahi	Nesimî
59b	İlahi	Eşrefoğlu
60a	Beyit	
60b	İlahi	Yunus
61a	İlahi	Yunus
61b	Beyit	
62b	İlahi	Yunus
63a	İlahi, Beyit	Bayramoğlu Nurî
63b	İlahi, Mâni	Hüdâyî
64a	İlahi, Koşma	Yunus, Âşık İbrahim
66b	Şükürnâme	Mahlas yok.
67b	Şükürnâme	Mahlas yok.
68a	Koşma	Kul Mustafa
69b	İlahi	Fazlî
70b	İlahi	Eşrefoğlu

Cönkteki şiirler sayı bakımından incelendiğinde, cönkte en çok şiiri olan şair Âşık Ömer'dir ve çoğunluğu kalenderî olmak üzere toplam 25 şiiri yer almaktadır. Aşağıda bu şiirlerden bazılarına yer verilmiştir:

Beni firkatde koyub rûh-ı revânım gitdi âh
 Gönlümün eglencesi kaşı kemânım gitdi âh
 Gün bigi togdı tolandı yüzi mahım bir nefes
 Saçuban gonça dehân bâg-ı cinânım gitdi âh

Dil niçe âh itmesin ebrû siyâhım aldılar
Üstüme leşker çeküb kalb-i ferâhım aldılar
İsteridim rû-be-rû karşı turub cengin itmeyi
Hâb-ı gafletden basub cümle silâhım aldılar

Kanda gitdi nâlı yâr görmedim dünden berü
Bâ-hüsün goncasını dirmedim dünden berü
Ol azulı kelb rakîb bendesin geçmiş diyü
Buluşub bir tenhâ yirde sormadım dünden berü

Seyr idüb derûna cânlar câna durur karşımdaki
Derd-i aşka kul olanın kânıdır karşımdaki
Âlemin sarrâf olan sevdiğim gelsün berü
Vir meknûna lâl güher kândır karşımdaki

Hey ağalar yol göründü gurbet serim benim
Dağlar taşlar duyamıyor ah u zârım benim
Ne ağlarsın kömür göz sen benimsin ben de senin
Çık salın göster cemâlin yâ gelem yâ gelmeyem

Ey güzel bülbül misâli âh u zâr ettin beni
Hizmetine kul idüb bendene karâr ettin beni
Sırrım açıp kimselere dimedim hâlim şudur
Cümle senden el çeküb bî-kâr ettin beni

Aklını başına düşür bir gün ol da kül olur
Azrâil sunar iç güzel cân üstüne
Der ki Ömer kâmilin sendendir hep âb-ı zülal
Bu amelle ehl olanlar istemez hâl-i melâl

Dilber hüsnüni görenler nûra teşbîh itdiler
Gerdân-ı bağın senin kâfûra teşbîh itdiler

Rub'-ı meskûnda bulunmaz mislin senin iy perü
Heb görenler cennet içre hûra teşbîh itdiler

Dilerim bari Hudâ'mdan gül yanağın solmasun
Seni benden ayıranlar bir murâda irmesün

Yâr ilen konuşan bâri gözüm görmesin
Ben gideyüm ara yerden bir diyâra sevdiğim

Zâhid aç gözün sahrâya bak da ibret al
Her seherde vaktinde kalk deryâya bak da ibret al

Zikrini eyle Hudâ'ya gönlümü eyle hemîn
Kalbin içre ayna-i devrâna bak da ibret al

Şunda bir gözle meyl düşürdüm
Başına gelmiş sedâni bilmez
Zerre cândır çeker aşkın yayını
Bezmiş aklını dünyayı bilmez

Bülbül çemende gördüm
Dil ağzında lâl olmuş
Sanasın dostundan ayrılmış
Cihân başına dâr olmuş

Cönkte Âşık Ali, Gevherî, Yûnus, Şemsî, Âşık Garib, Ganî, Âşık Hasan, Âşık Kerem, Karacaoğlan, Kul Âşık, Kul Yazıcı, Tamburî, Ulvî gibi şairlerin de şiirleri yer almaktadır. Aşağıda bu şiirlere örnekler verilmiştir:

Garib bülbül teli zârıma
Güli güli şâna yaslanmış
Temâşâ eyleyüb hârici
Gül-i handâna yaslanmış

Âşık Ali

Türabdan halk olundu Âdem Havvâ gezdiler
Gökde melek yerde insân okudılar yazdılar

Bak şu hakkın hikmetine ismini bozdılar
Sırın meydâna koyan eri ben bilmez miyim

Bizi yokdan var iden Sübhân'ı ben bilmez miyim
Hem Ebu Bekr Ömer Osmân ben bilmez miyim

Evveli Âdem safiyyullâh değil mi aslımız
Mezhebim İmam-ı A'zam Nu'mân ben bilmez miyim
Âşık Ali

Arz-ı hâl eylesem tarîkin cevri
Muhabbet sâdır oldu yüze gülünce
Âşık alur mı ikrârın yokdur
Şîve-i cünbüş ile nâza gelince

Ayrı cem iderler dîvâna karşı
Kalbi kallâş nâşî olmuş olmamış
Hâlimi arz itsem hâlden bilene
Beyhûde hâlimden bilmiş bilmemiş

Âhir bu dert beni sana götürür
Onulmaz yaralarım em em üstüne
Feryâdım işiden aklın şaşırur
Kendi hürrem fâriğim gam gam üstüne
Gevherî

Müminin kalbini yuyub arıdan lâ-ilâhe
Lâ-ilâhe illa'llâhdur ya nedür
Af idüb cehennem nârın eriden
Lâ-ilâhe illa'llâhdur ya nedür

Can yine bülbül oldu
Hâ açılıb gül oldu
A'zâ kulak dil oldu
Her ne ki var ol oldu

Yunus

Her yanı her yanı elmâs pâresi
El etek çek gir odam tâzesi
Yalnız birisi değil âlem anın bendesi

Gice gündüz intizârım bir murâda ermedim

Hasretinle geçdi ömrüm bir safânı sürmedim
Çok güzeller gördüm ama sencileyin görmedim
Ne belâdır senin aşkın beni Mecnûn eyledi
Ahî

Kadir Mevlâ'm senden bir dileğim var
Koyma beni tag başında kış günü
Gönder Hızır bigi tutsun elimden
Ulaşdır vatana garib taş günü
Âşık Garib

Bâd-ı sabâ sen Mevla'yı seversen
Ahvâlimi yâre bildir ürüzgâr
Yegin esib yorganın kaldır
Ben kıyamam sen uyandır ürüzgâr
Âşık Kerem

Âlem içre Hak bilür meşhûr olan dilber mi bu
Lebleri mül dişleri dür-dâne-i güher mi bu
Gülşeni hüsn-i müzeyyen hûb cemâl-i âfitâb
Rengi al al olmuş yanakı gül lâle-i ahmer bu
Remzî

Mekke de yürüdi Medîne-i Münevver
Şehrindir Muhammed Mustafâ senin
Şerîat tarîkat sünnet bigi var
Şehrindir Muhammed Mustafâ senin
Şemsî

Bülbül müsün ne firkatli ötersin
Azıcık derdime çâre bülbülüm
Azıcık derdime dert mi katarsın
Yoksa küskün müsün yâre bülbülüm
Ganî

Ayrılık günleri de bugün nazlı yar yar
Âh idüb sînemi çekme bendi gül gül
Âşık Hasan

Cönkün farklı sayfalarında mâni ve muammâ örneklerine de rastlanmaktadır. Cönkte yer alan mâni ve muammâlardan bazıları aşağıda örnek olarak verilmiştir:

Mâni

Savardım özüme

Çayır çıkdı dizime

Gıybetine vuruldum

Diyemedim yüzüne

Âdilem âgûşun dîdesünle savuşdura

Yûsuf u Züleyhâ gibi Hak bizi kavuşdura

Gülü deste bağladım

Bir tek öz cânım için

Bir bey dostuna bağladım

Mâni ezberim

Kan yaşludur gözlerim

Ağamsın ucundan

Oluna vakit gözlerim

Reyhanım kızdırma

Kız yüzünü ezdirme

Evlendik sevdiğim

Düşmanlara sezdirme

Gönül gibi bıçakladım

Dört yanın saçakladım

Uyudum uyandım yâr

Yasdığı kucakladım

Efendim azîmim sensin

Gül yüzlü nâzım sensin

Bedende bir cânım vardır

Gövdemde gezen sensin

Bahçe bâdesiz olmaz

Güzel arasız olmaz

Şöyle güzel sevenin

Başı karasız olmaz

Bağçelerde hurmayım

Yeşil başlı durnayım

Senden gayrı seversem

Murâdîma irmeyim

Muammâ

Seyyârın beşdir ey azîz

Birini hıfz anın kıldı sekiz

Anın beline sıkdık bir düdük

O da tuhaf meyvanın adı dedik

Cevap: Üzüm

Cönkte yer alan Âşık Osman'a ait ve farklı sayfalarda iki kez yazılan destanda, Sultan Mahmud'un İran üzerine yaptığı seferden bahsetmektedir. Bu yüzden de destanda geçen Sultan Mahmud'un Gazneli Mahmud olduğu söylenebilir. Çünkü Gazneli Mahmud Hindistan seferlerinden önce İran, Irak ve Harezmi ülkesinin toprakları içerisine katmıştır. Bu bilgi söz konusu Sultan Mahmud'un Gazneli Mahmud olduğu düşüncesini güçlendirmektedir. Sözü geçen destanın ilk dörtlüğü aşağıda verilen şekildedir:

Destan

İran seferinden çıkdı bir sadâ

Ezdâr rîh-bîn oldu yar elden gitdi

Arz-ı hâl idelim Sultan Mahmud'a

Tebdîl ol cebhe altı kez elden gitdi

Âşık Osman

KAYNAKÇA

KAYA Doğan, (2007), "Kültürümüzde Cönklerin Önemi ve Sivas Kaynaklı Cönkler", **Kültürümüz ve Kitap Sempozyumu**, 4-6 Mayıs 2007, s. 254-263.

ELÇİN Şükrü, (1997), **Halk Edebiyatı Araştırmaları I**, Ankara: Başer Basım Yayım.

DOKUZ Fedayi, (2006), **Niğde-Bor Kaynaklı 178-179 Numaralı Cönkler Üzerine Bir Tetkik**, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Niğde: Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.